

Deel 2

Nabeschouwingen Zambia 1969 anno 2010-2011

De twee jaar in Zambia hebben mij een stukje van de wereld laten zien die ik bij de genie in Vucht ongetwijfeld gemist had. Het enthousiasme, de problemen, de ontwikkelingen en frustraties, de contradicties en soms hopeloze oplossingen waren nieuwe en boeiende ervaringen. De eenvoud van de mensen en hun reeds generaties uitgebalanceerd leven in de *bush* dat verstoord werd door de ontwikkelingsdrang van missionarissen, overheden en welwillende buitenlanders. Als dienstplichtige had ik een iets andere instelling dan jongens van de tropische landbouwschool want die hadden er juist voor gestudeerd, ofschoon ze misschien liever in Indonesië zaten. Ook de verpleegsters en vroedvrouwen hadden een andere persoonlijke agenda, zij gingen meer als overtuiging arme mensen helpen, meer altruïstisch. Toch kon iedereen wel op zijn of haar manier en steentje bijdragen, al was het maar dat er een soort relatie werd gebouwd tussen de Zambianen die kennis maakten met andere opvattingen en werkmethoden, en de Nederlanders die meer begrip konden opbrengen voor de complexiteit van de ontwikkelingshulp.

Alle ervaringen bij elkaar hebben uiteindelijk een bijdrage geleverd aan het denken van het SNV en indirect de Nederlandse overheid, over hoe de hulp aan te pakken, en misschien ook hoe niet. In de jaren na 1970 kwam de brede publieke discussie over ontwikkelingshulp pas goed op gang, en ging er jaarlijks een steeds hoger budget naar de internationale hulp.

Na 40 jaar (hulp) lijkt het alsof er in de rurale gebieden niet zo heel erg is veranderd. Wel zijn de kalebassen vervangen door plastic jerrycans en hebben steeds meer mensen golfplaten daken.

De ontwikkelingshulp was, en is voor een groot gedeelte nog steeds, gebaseerd op een klassiek paternalistisch model van 'rijk helpt arm'. Dat werd zoals in Zambia eerst gerealiseerd door kennisoverdracht en in latere jaren ook met kapitaalinjecties of schuld vermindering. In dit proces wilden we vanuit ons westers gezichtspunt onze westerse waarden aan de economisch en sociaal achtergestelde bewoners overdragen.¹ Kerkorganisaties waren reeds werkzaam in Zambia om het individuele lot van de "arme en lijdende" dorpsbewoners te verbeteren en ze tegelijkertijd te bekeren uit hun heidense geloven naar de christelijke religies van de donoren in het verre noorden. Dat diezelfde dorpsbewoners in de *bush* volgens hun eigen waarden zich niet echt arm voelden of vonden dat ze leden deed weinig ter zake.

De grote Victoria of Livingstone watervallen zijn nu droger in het droge seizoen en natter in het natte seizoen. Waarschijnlijk het gevolg van klimaat verandering en het ongebreideld kappen van bos voor brandhout.

¹ Nu zijn er heel andere processen aan de gang. Chinezen kopen nu grote grondgebieden en produceren met eigen mensen hun voedsel voor de export. Ook zijn het nu een van de grootste kopers van het koper.

Deze kerkelijke organisaties werden financieel gesteund door ruimhartig geld gevende gelovigen die met elke donatie een stukje van hun eigen schuldgevoelens afkochten of gewoon liefdadigheid bedreven zoals hun geloof dat predikte. Deze christelijke instelling heeft uitbreiding gevonden in een vast budget en structuur van de Nederlands overheid (de politiek) die deze buitenlandse hulp beter moest organiseren.

Een van mijn aardigste herinneringen was een voet safari in de Luanga Game Reserve. Daar kwamen we twee leeuwen tegen die net waren wezen drinken. Onze gewapende game guard en gids raakte bijna in paniek. De leeuwen staaarde ons even aan en liepen toen door. Pas toen ze weer tussen het gras waren verdwenen, had onze guard zijn geweer in de aanslag, en wij een leuke foto.

Bij het aangaan van de ontwikkelings hulprelatie tussen Nederland en Zambia in 1965 werden de lokale problemen uitgebreid besproken. Die hielden een recent koloniaal verleden in waarbij slechts gekeken werd naar de koper opbrengsten uit de mijnen. Behalve een minimale Britse overheidsadministratie was er nauwelijks een institutionele ontwikkeling; slechts de *chieftainships* hadden een sociale structuur in de rurale gebieden, maar die organisatiestructuur werd niet meegenomen in de manier waarop de overheid was georganiseerd; dat was een Engels administratief model. Voor een recent onafhankelijk land is de ontwikkeling van een 'civil society' van belang zodat de management structuur van de overheid van beneden af aan wordt opgebouwd in plaats van boven gedictieerd. Zo'n idee kwam slechts jaren later in beeld. Het gebruik maken van lokale kennis werd niet overwogen, zoals bijvoorbeeld in de gezondheidszorg door het werk van de vroedvrouwen te analyseren of ze er bij te betrekken, noch om de *shifting cultivation* goed te analyseren en met stapjes te verbeteren. Anno 1969 was dat in het denken nog een onderontwikkeld terrein.

Veterinair onderzoek met Jos Vlieks naar spoelworm en zweepworm in de darmen en poten van jonge varkens, aan de hand waarvan adviezen werden gegeven over de teelt en betere bouw van stallen.

Na de analyse kon je dan weer lekker de bouten op de BBQ leggen. Zo combineerden we het nuttige met het aangename.

De leiding van het SNV had in die tijd periodiek besprekingen met president Dr. Kaunda en de regeringsleiders. Dit gebeurde binnen het kader van het First National Development Plan 1966-1971, wat uiteindelijk goede vooruitgang bracht. De combinatie van de zeer lage bevolkingsdichtheid, gebrek aan eigen kader, hoge kindersterfte in het eerste jaar na de borstvoeding periode, de gebrekkige voorzieningen van de rurale ziekenhuizen en het vermeende leed van de economisch super arme rurale bevolking, waren allen goede argumenten voor de hulp. Het ondersteunen van de voedselproductie door Nederlandse agrariërs hielp dan ook om de bevolking te voeden, werkgelegenheid te ontwikkelen en op de duur zelfs de export van voedsel te bevorderen. De SNV hulp bestond dus uit twee duidelijke thema's; gezondheidszorg en voedselproductie. Werken aan de basis was het motto.

Het planning project waar ik het eerst jaar in werkte was direct verbonden met de voedselproductie, de FTCs ook. Men kan die twee categorieën (gezondheid en voedsel) ook beschrijven als sociale hulp en productieve ondersteuning. De sociale of gezondheidshulp is belangrijk voor het winnen van het vertrouwen en de participatie van de bevolking, maar leidde ook tot een te snel groeiende bevolking en op de duur tot een economische onbalans en meer armoede. De productieve hulp bracht niet altijd het gewenste resultaat zoals de ananas fabriek of het opzetten van de *State Farms*, hoofdzakelijk omdat die ontwikkelingen niet aansloten bij de bestaande producten (zoete ananas) of endogene kennis (*shifting cultivation*).

In 2010 assisteerde ik een woning project in Mozambique waar de overheid de *shifting cultivation* dorpen uit een reservaat aan de grens met Tanzania wilde hebben en verhuizen naar vaste tuinbouwgronden. Daar hoort training, betere gewassen en bemesting bij. Dezelfde problemen die we in 1969 in Zambia reeds tegenkwamen waren hier ook van toepassing alhoewel de bevolkingsdichtheid in Mozambique al minstens vijf keer zo groot was met ongeveer 5 personen per km².

De huizen werden hier in Mozambique nog steeds gebouwd volgens gewoontes die passen bij het *shifting cultivation* model en het verhuizen van het hele dorp na een zes of zevental jaren. In dit geval echter was er geen plek meer om naar toe te verhuizen want alle grond was al van iemand. Het resultaat van de tijdelijke woningbouw methode was dat iedereen maanden per jaar bezig was met het oplappen van de bouwvallen. Ook moesten de kinderen ruim voor de oogsttijd bij de velden gaan slapen om dieren en andere oogstdieven weg te houden.

Sinds 1966 vloog het SNV-Zambia jaarlijks een nieuwe lading van 40 verpleegsters en 40 agrariërs in om de behoefte aan geschoold personeel in Zambia te lenigen. Eigenlijk was het vacatures vervullen en tegelijkertijd lokaal personeel opleiden onder het mom van een goed voorbeeld geven. Eventueel, want omdat iedereen zo geweldig bezig was met hun eigen taken, was er weinig tijd om op structurele wijze lokaal personeel op te leiden. Omdat de overheid toen veel geld had, gingen jonge Zambianen met middelbare school liever op een kantoor voor de overheid werken dan een vakopleiding volgen. De basis voor een hoge status voor witte boorden personeel was reeds door het koloniale bewind gelegd. Een witte-boorden-baan was het ideaalbeeld voor de afrikaan, en dat is zo tot op heden gebleven.² Bovendien, al die goedwillende Nederlandse vrijwilligers hadden nu niet echt onderwijservaring, anders dan dat ze zelf jaren onderwijs hadden genoten. De verpleegsters werkten in bestaande ziekenhuisjes en zetten moeder-en-kind-zorg op. De landbouwers hielpen met het verbeteren van de maïsproductie en andere gewassen, of met vee en kippenteelt. Allemaal vreselijk nuttig en nodig, geheel in overeenstemming met de behoefte van de overheid en het individu dat werd geholpen. Je had tenminste het idee dat je wat praktisch deed en de mensen een stukje betere gezondheid en voeding of toekomstplanning gaf.

De zoektocht voor grondstoffen voor de Engelse industrie en het reeds dichte bevolkte en geïndustrialiseerde Europa, resulteerde in de ontwikkeling van kopermijnen kort na 1900. Daarnaast kwam de missie met een steeds sterkere religieuze invloed. De invloed van de missie hospitaaltjes resulteerde sinds het begin na 1920 in een sterke bevolkingsgroei van boven de 3% tot zelfs 4%. Steeds meer kinderen die naar school moesten en straks werk moesten hebben, eten en ergens wonen; 'straks' aspecten waar nauwelijks over werd nagedacht. Het criteria van de kerk was: 'hoe meer kinderen hoe meer zielen' en hoe die daarna moesten overleven werd niet over nagedacht. Voor de Zambiaanse bevolking was toen veel kinderen een garantie

² Dit is snel aan het veranderen. Een middelbare schoolopleiding geeft niet noodzakelijk een baan bij de overheid of ergens anders. Goede relaties en contacten werken beter, vriendjes politiek zouden wij zeggen. Ook is het niet meer zo dat veel kinderen een garantie op een verzorgde oude dag zal opleveren. Er is teveel werkeloosheid onder de jeugd, en migratie lukt maar een handvol jongelui.

voor de oude dag wanneer je afhankelijk zou zijn van de voedselproductie door je familie. Iets anders bestond er niet, in de meeste Afrikaanse landen is dat denken anno 2010 nog zo. De realiteit is echter niet meer zo, want de families vallen uit elkaar door individualisatie, verhuizingen, aids en werkeloosheid. Aan de andere kant werden destijds maar weinig ouder dan zo'n 40 jaar; jonge mannen die in de mijnen gingen werken om geld te verdienen hadden ook niet echt een gezond bestaan, en weinigen haalden hun pensioen. Ze besteedden hun geld aan nieuwe materiële zaken en seks³, anders dan hun vrouwen in de rurale dorpjes die met geld beter voedsel kochten.⁴ De arbeidsverhoudingen en de financiën in de rurale gebieden waren in onbalans geraakt. De vrouwen, nu met veel kinderen en zonder mannen, waren niet in staat om in het regenseizoen voldoende voedsel voor het hele jaar te produceren en werden steeds meer afhankelijk van de financiële inbreng van hun afwezige man als mijnwerker of ambtenaar.

De vroedvrouwen in de bush hadden verschillende methodes om ongewenste geboortes te beperken. Westerse voorbehoedsmiddelen zoals de pil of condoom waren niet bekend en niet te betalen, maar zelfs als ze aanwezig waren werden ze door de christelijke groeperingen hard afgewezen, immers, hoe meer zielen hoe beter. Voor de verpleegstersgroep van het SNV, met hun wel doorgedachte moeder-en-kind-zorg was het zelfs van belang om de kindersterfte van 60% naar 40% terug te brengen en nog lager. Het in leven houden van kleine kinderen met lichamelijke of geestelijke gebreken was een onderdeel van ons westelijke denken. Echter, nadat een Kwasiorkor baby na een paar maande ziekenhuis behandeling weer met de moeder terug naar huis kon verzelde automatisch weer in een toestand van ondervoeding omdat de situatie in het dorpje niet verbeterd was. Het tijdelijk opgepepte kind veroorzaakte zelfs een verslechtering van de voedselsituatie in het dorp want dat moest nu ook weer eten. Chronische ondervoeding op heel jonge leeftijd resulteerde bovendien in slechte hersenontwikkeling en onbekwaamheid tot elke vorm van werk later. Geen werk, geen inkomen en geen voedsel; de uit humanitair oogpunt begrijpelijk palliatief hulpgedrag leidde op de duur to meer ellende.

Kwasiorkor baby: ogenschijnlijk gezond maar met opgezwollen vocht oedeem t.g.v. chronisch eiwit tekort, o.a. door dat de dorpingen geen millet bier meer mochten maken en drinken van de missie (Internet foto).

In die tijd bestond er de donorgedachte dat er op de duur misschien minder kinderen geboren zouden worden als de overlevingskans van de nieuwe baby's groter zou zijn en de welvaart zou toenemen. Immers, in Europa liep toch ook het kindertal terug toen de mensen welvarender werden, de gezondheidszorg beter en de kans op kindersterfte minder werd? Het was toch redelijk om aan te nemen dat zo'n proces ook in Zambia zou plaats vinden, nietwaar? In ieder geval was het land te dun bevolkt volgens Nederlandse begrippen. Ruraal Zambia met minder dan 1 persoon/km²; Nederland met over de 500 personen per km². De andere randvoorwaarden van een pensioensysteem, betere scholing, veel handel en industrie of continue goede gezondheidszorg waren niet aanwezig.

Het concept dat je met wat nieuwe technische kennis en ondersteuning een aanzienlijke verbetering van de voedselproductie kon bereiken was geheel correct. Met de onderhandelingen over de gewenste hulp tussen de SNV en de Zambiaanse overheid zijn uiteraard de verschillende aspecten van dit probleem overwogen. Wat in de eerste jaren van de ontwikkelingshulp echter niet voldoende werd onderkend is dat er veel meer nodig is dan het toepassen van een nieuwe ontginningstechniek of verbeterd zaaigoed. Het opzetten van coöperaties met een financiering en marketing systeem is meer dan de lokale boeren mentaal en organisatorisch op korte termijn aankonden. Zelfs als er een speciale opleiding en begeleidingsprogramma opgezet zou zijn, zou het nog vele jaren duren voordat er van een zelfstandige capaciteitsontwikkeling sprake zou zijn. Korte termijn resultaten waren echter de kernwoorden; met een korte begeleiding zou het wel moeten kunnen, immers de *White Farmers* die vertrokken waren hadden ook een goede landbouwproductie. De inzet van een groep enthousiaste Nederlandse agrariërs om de problemen snel op te lossen en de nieuwe coöperaties aan de gang te krijgen was opportunistisch en achteraf een te simplistische oplossing gebleken. Langdurige instructie is noodzakelijk, daarna zijn er jaren samenwerking en begeleiding van de nieuwe maatschappelijke en economische ontwikkelingen nodig om het gewenste doel te bereiken.

³ De vrije sexuele omgang van de nieuwe jeugd in de steden, het gebrek aan controle van de ouders and een slechte balans tussen jongens en meisjes resulteerde in een zeer snelle verspreiding van Aids.

⁴ Bekend was de witbrood en CocaCola malnutrition. Omdat er meer geld was kon men voor het eerst deze twee Europese "voedingsmiddelen" maar net betalen, maar daar zat onvoldoende voeding in.

In de vele jaren ontwikkelingshulp tussen het doen in 1968 en het opschrijven veertig jaar later is veel geleerd en komt men nog steeds met nieuwe inzichten van hoe het eigenlijk wel moet. In 1968 werden tientallen hectaren mahonieachtig bos gerooid om *State Farms* te maken, zonder dat er ook maar iets van het hout werd gebruikt; de vele tonnen hardhout maar laten opbranden was het motto. Gedurende het lange droge seizoen verschroeide de zon alle humus in de rode grond omdat er geen tweede plantseizoen gerealiseerd kon worden met irrigatie. Nu weten we dat al dat bos verbranden leidt tot mega CO₂ productie en *global warming*; in 2011 geeft een UN rapport aan dat het verbranden van hout en vuile diesel motoren de twee grootste factoren zijn van de *global warming*. De groeiende bevolking en daarmee de groeiende vraag naar brandhout om te koken is de belangrijkste factor in Afrika, het hele jaar door.

De belangrijkste "business" van de rurale gebieden is de verkoop van houtskool en brandhout en aan de steden, waar men in de lage inkomenswijken nog hoofdzakelijk op kookt.

Opnieuw gaan er in 2009 stemmen op voor een alles omvattende groene revolutie in Afrika om de uit zijn voegen barstende wereldbevolking te voeden, op een moment dat het buurland Zimbabwe (vroeger Rhodesië) voor het zoveelste jaar grote voedseltekorten heeft. Die voedseltekorten in Zimbabwe hebben echter alles te maken met het overheidsbeleid en het vertrek van de commerciële (blanke) boeren en zakenlieden. Het ontwikkelen van nieuwe landbouwers kan niet door even een heleboel kleine *shifting cultivation* boeren om te vormen; een totaal nieuwe generatie boeren moet worden gekweekt.

De rurale bevolking kookt ook nog steeds op 'drie-steen' houtvuurtjes. Bossen zijn al lang verdwenen uit de omgeving van de dorpen. De vrouwen lopen wekelijks vele uren om de grote hoeveelheden brandhout aan te slepen. De introductie van energie zuinige kooktoestellen komt slechts heel langzaam op gang. Dit is een van de activiteiten waar ik de laatste 10 jaar mee bezig ben geweest.

Die nieuwe generatie boeren moet dan wel redelijk stabiel kunnen werken in een markteconomie zonder averechtse overheidspolitiek. Die nieuwe boeren moeten een aanpassing van levensstijl doormaken naar

eentje die totaal anders is dan die van hun voorouders. Ze laten meelopen met bestaande en reeds ontwikkelde landbouwbedrijven in eenzelfde klimaatzone is een onderdeel daarvan. Bij gebrek aan langdurige ondersteuning zal sociale en culturele ontwrichting het resultaat zijn, en kan slechts voorkomen worden wanneer die nieuwe boeren het aanzienlijk beter hebben dan de rest van de bevolking. Daarvoor is dan vaak een langdurige ondersteuning noodzakelijk, een aspect dat nauwelijks voorkwam in de vocabulaire van de ontwikkelingshulp van toen.

De zeer arbeidsintensieve tuinbouw methodes die 50 jaar geleden misschien voldeden, zijn niet meer voldoende om de nodige variëteit en kwantiteit te leveren, terwijl efficiënte en gemechaniseerde landbouw methodes veel te weinig arbeidsplaatsen opleveren.

Door zwakke overheden is het niet goed mogelijk om de grote ontboste gebieden duurzaam van nieuw hardhout beplantingen te voorzien, als pensioen financiering. Hoewel het langzaam groeit is het zeer waardevol. Er is geen enkele garantie dat een corrupte regeringsleider dat bos niet vroegtijdig aan een handelaar verkoopt en het geld “verdwijnt” op een privé rekening.

De enigste bomen die nog particulier worden aangeplant zijn Eucalyptus dat zeer snel groeit en rechte palen oplevert. Binnen een 5-tal jaren zijn er al stammetjes die als constructie hout kunnen dienen, en in een 10-20 tal jaren kunnen de dikste stammen worden verwerkt tot planken. Echter, de Eucalyptus die door de Engelsen uit Australië is geïmporteerd verzuurt en verdroogt de grond zo erg dat men voor vele jaren daarna niets meer op de grond kan verbouwen.

Interessant is dat het Nederlandse ABP met de Scandinavische Investeringsvehikel Global Solidarity Forest Fund in 2007 in Mozambique

voor bijna 50 milj. Euro een 80 milj. ha bosbouwgebied hebben aangelegd als belegging voor Nederlandse pensioenen. Helaas bleek in 2011 dat onterecht land van boeren was onteigend die daardoor slechts armer werden. Bosbouw als pensioenbelegging kan dus wel, maar moet samen met een deugdelijke lokale overheid en getrainde mensen duurzaam beheerd worden, en niet allen met de schadelijke Eucalyptus.⁵

Bij het verpleegstersteam ging het vooral om het verbeteren van de kraamhulp, het verminderen van de kindersterfte, en betere voedsel en hygiëne voorlichting. Zij moesten de vaak chronisch ondervoedde baby's er weer bovenop helpen, en ook malaria, mazelen en dysenterie terugdringen. Vooral in het tweede jaar van de borstvoeding moesten de moeders leren hoe ze goede en aanvullende bijvoeding voor de baby's konden maken van locale ingrediënten. Voedingsdiagrammen en lichaamsgewicht tabellen werden geïntroduceerd met fotoposters, flip-over verhalen en flanelborden met plaatjes uitleg over de 'weg naar een goede gezondheid' en met foto posters met glorieuze dikke, lachende en niet-zo-donkerbruine, dus gezonde baby's. Ook probeerden de verpleegsters met de reizende klinieken de vrouwen in de dorpjes er van te overtuigen dat ze niet moesten wachten met hun kind te brengen als het al bijna dood was omdat de vroedvrouw of de *witch* dokter het niet meer wisten.

⁵ Zie Volkskrant 03 december 2011 met hoofdartikel over dit onderwerp.

Met betrekking tot kinderen krijgen werd niet aan de mannen gedacht, niets gevraagd of uitgelegd, niet gecommuniceerd, ze waren er blijkbaar niet bij betrokken ;-), en al helemaal niet bij het kinderen grootbrengen. In die tijd niet zo gek eigenlijk, want de Zambiaanse gezinsstructuur in de rurale gebieden was nog steeds matrilineair, de verantwoordelijkheid voor de kinderen was voor de vrouw en zo was de overerving. Bovendien waren in een heleboel dorpen de jonge mannen vertrokken naar de kopermijnen, en de vrouwen kregen toch steeds kinderen. Aan de andere kant hadden de mannen het toch vaak voor het zeggen en de lokale cultuur veranderde langzaam naar een mannen gedomineerde structuur, ondersteund omdat de overheid ook nagenoeg geheel uit mannen bestond; het Engelse bureaucratie model.

Deze medicijnman (uit de Congo) kende het gebruik van heel veel planten uit het bos, goed tegen hoofdpijn, wormen, maagklachten, eczeem, lage of hoge bloeddruk en nog veel meer. Deze informatie gaat verloren omdat de farmaceutische industrie de werkzame bestanddelen namaakt. De heel dure medicijnen kunnen nu alleen gekocht worden in bij de drogist; en soms is slechts de verpakking nagemaakt en zitten er waardeloze kalktabletjes in.

De betere gezondheidszorg is een sociale maatregel die door het Westen wordt gepropageerd en door het individu dat ziek is zeer op prijs wordt gesteld.

Macro-economisch leidt de verstoring in de natuurlijke balans van geboren worden en sterven tot een voedselramp in een land als Zambia, als er niet ook een continu groeiende agrarische economie naast staat die de sterk groeiende bevolking aan het werk kan houden en kan voeden. Het BNP groei percentage verminderd met het percentage van de bevolkingsgroei kwam vele jaren negatief uit, aangevende dat Zambia jaarlijks steeds verder wegzakte op de UNDP welvarendheids ladder.⁶ Zelfs in 2011 is het niet mogelijk om formeel het BNP percentage te verminderen met het percentage van de bevolkingsgroei. Dat zou een betere weergave zijn van de werkelijke economische groei in een land.

Als eerste onderdeel van onze planning had ons team een vrij diepgaand bevolkingsonderzoek gedaan. Hoe de dorpelingen woonden, wat ze plantten, aten en hoe ze hun tijd besteedden. Hoe kon die tijd beter besteed worden? Alle gebeurtenissen in het dorp hangen samen met de seizoenen en de relatie met de voorouders. In de *bush* is ziekte of vermagering niet het resultaat van slechte of onvoldoende voeding maar van ontevreden voorouders of kwade geesten. Die moeten gerustgesteld worden, of de kwade geesten verdreven; dat is het werk van de *witch* dokter. In de *bush* draait veel om de overleden voorvaders, hun geesten, en voor alles wat er gebeurt in het leven zijn er ceremonies die nauwlettend opgevolgd moeten worden. Bij geboorte, initiatie, trouwen en overlijden, maar ook voor het kiezen van een nieuwe plek voor het dorp, het ontginnen van de grond, voor het planten en oogsten. Interventies van goedbedoelende vrijwilligers hielden daar geen rekening mee. Wat wij als logische planningsprocessen herkenden, met een garantie op productie en winst, werd door de *subsistence* boeren niet begrepen of geaccepteerd. Hun bestaan was afhankelijk van reeds voor eeuwen bekende tuinbouwmethodes en de mondelinge overlevering van hun voorouders. Dat ga je niet veranderen als er een paar blanke vrijwilligers komen, of met een paar cursussen op de FTC's. De hulp die wij gaven ging buiten hun religieuze achtergrond om.

Een nieuwe generatie moet worden heropgevoed met een nieuwe landbouwtechnologie die niet meer afhankelijkheid is van de spirituele wereld, en er moet een stabiele economische situatie in het land zijn. Na het falen van de groene revoluties, waren er jaren geleden stemmen om de *shifting cultivation* methodes in ere te herstellen met verbeterde gemengde tuinbouw methodes, irrigatie, beter gereedschap, etc.; ook niet gelukt. *Bush* bewoners die ondanks de verschillende economische crisis hebben kunnen overleven gaan niet zomaar hun tuiniermethodes aanpassen, en zeker niet hun diepgaande relaties met hun voorouders. Een van de zaken die de vrijwilligersorganisatie anno 1968 mijns inziens hadden onderschat waren de culturele

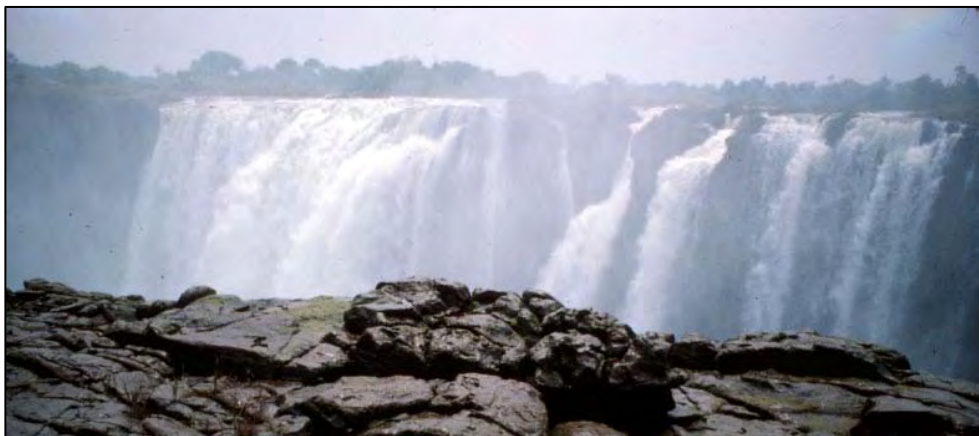
⁶ Rond 1969 was de bevolkingsgroei boven de 3%; in 2010 daalt het scherp van 2.5% naar 1.5%. De GDP was 2.3% negatief, dus eigenlijk minstens 5% negatief wanneer de bevolkingsgroei meetelt. Na 1990 tot 2009 is de officiële GDP 0.3% positief, maar met de bevolkingsgroei dus nog steeds 2% negatief.

bindingen die de boeren hun dagelijks handelen geheel beheersten. Afgaan op instructies van de buitenlanders zou voor velen een verloochening van hun traditionele waarden betekenen. De westerse christelijke hulp had weinig boodschap aan de lokale religieuze gewoontes want de onderliggende intentie was dat de Zambianen onze cultuur beginselen moesten overnemen. Zoals eerst het bier drinken en muziek maken werd verboden door de kerk, gaf later de ontwikkelingshulp geen aandacht aan de bestaande religies.

Religie

De Christelijke religie als grondslag voor de ontwikkelingshulp maakte dat de religie van de dorpingen niet werd betrokken in de hulp. Zo werden eerder door de missie de “heidense gebruiken” verketterd en vervangen door de Bijbel. In deze situatie moest het geloof in de voorouders, dat gebaseerd was op mondelinge overleving, het afleggen tegen de predikers die met dikke gedrukte boeken kwamen, boeken die ouder waren dan zij zich konden voorstellen. Voor een analfabete bevolking is de Bijbel of het Boek imponerend en machtig. In feite is de Bijbel (Oude en Nieuwe Testament) ook een overlevering van de wijze lessen van onze voorouders, opgetekend gedurende vele jaren door geletterde leiders, en gefilterd op basis van wat die leiders gedurende verschillende eeuwen vonden van wat mocht en niet mocht.⁷

In de familiedorpjes had de centrale praathut een heel belangrijke functie, waar de ouderen de verhalen vertelden van hun voorouders en zo de overlevering in stand hielden. De Bantu bevolking had niet echt een “heidens geloof” met de verering van de zon, maan en andere natuur elementen. De ‘Musi O Tunya’, de God Die Dondert (de Victoria Watervallen in Livingstone) is ook geen god, maar diens actie. Hun geloof leek meer of het Confucianisme waarin de waarden van de voorouders werden geëerd.

*Musi-O -Tunya
Victoria watervallen in
Livingstone.*

*Aan de Rhodesië kant
in de spray tijdens het
droge seizoen 1968.*

Toen onze antropoloog Hans Kaset de bevolking ging bestuderen was er nog de mogelijkheid om de verhalen van de dorpsoudsten te registreren, te vertalen en documenteren. Juist in en na de jaren 1968 en 1969 toen de jongere mannen naar de Copperbelt migreerden, werden de verhalen van de ouderen niet meer overgedragen. Zoals ook met de Bijbel en de Christelijke jaarcyclus, zijn er door het hele jaar andere verhalen die in de Bantu overlevering te maken hebben met het droge, planten, natte en het oogstseizoen. Elk jaar weer opnieuw die cyclus meemaken en de bijbehorende verhalen vertellen bouwt de kennis op van de jongere generatie om die verhalen later weer door te vertellen. Hoewel iedereen die verhalen op hun eigen manier en invulling vertelt, wordt door vergelijking en uitwisseling tussen de verschillende dorpen wel een redelijk consistente boodschap meegegeven. Echter, met de economische ontwikkelingen en de migratie werd die vertelcyclus verbroken. Met de missie werd het vertellen van de geestenbeleving verboden, en met de agrarische ontwikkelingshulp werd die cyclus verder verstoord.

Direct na onafhankelijkheid in 1964 heeft de Zambiaanse overheid de rurale ontwikkeling ondersteund via subsidies op de maïsproductie en het vasthouden aan gemeenschappelijk grondbezit. Dat kon dankzij de hoge koperprijs. Na een economische crisis in 1973 toen de koperprijs kelderde, heeft Dr. Kaunda in de 1980's pas geprobeerd om het model van de reguliere landbouw ontwikkeling op de zwaardere gronden door te voeren. Het door ons team ontwikkelde model voor ‘Town & Country Planning’ kan daarbij een rol hebben gespeeld. De economie groeide toen met meer dan 6%, meer dan dubbel de bevolkingsgroei, en dus creëerde

⁷ Andere geloven zijn op dezelfde verbale en schriftelijk overleveringsmethoden gebaseerd. Nieuwe geloven hechten soms meer waarde aan de geschreven teksten waar dan door de geestelijke leiders als dogma's aan wordt vastgehouden. Hoe minder geschoold en intelligent de bevolking is hoe meer kracht het Boek.

dit een echte economische groei en vermindering van armoede volgens het UNDP model. De Wereldbank gaf echter geen leningen meer voor die agrarische ontwikkeling en verplichtte Zambia eerst hun bestaande crisisleningen af te betalen. Daarmee werd de rurale landbouwontwikkeling stop gezet en de afhankelijkheid van buitenlands voedsel weer vergroot. Hoewel Zambia in 1964 een van de rijkste ontwikkelingslanden was, is het rond 2000 weer gezakt tot een van de armste in Afrika en de wereld. Opnieuw, dankzij hoge koperprijzen en Chinese investeringen krabbelt het nu uit het diepe economische dal.

Heel veel internationale ontwikkelingshulp, en niet alleen van Nederland, heeft in Zambia uiteindelijk niet tot de gewenste sociaal economische groei geleid; het heeft ook niet het tegendeel bewerkstelligd. Misschien heeft het een beetje op de rem gestaan en een nog sterkere afgang kunnen voorkomen. Gedurende de jaren van buitenlandse interventies: koper exploitatie, kerk en geloof met verwerping van lokale gewoontes, gezondheidszorg met overmatige bevolkingsgroei, en nieuwe coöperatie en landbouwmethoden die niets van doen hadden met hun traditionele methoden, hebben wellicht wel geleid tot een sociale ontworteling van grote delen van de bevolking.

Enkele aspecten:

- De grote staatsinkomsten van de hoge koperprijs en de ontwikkeling van infrastructuur waren positief. De overheidsafhankelijkheid van die inkomsten, de subsidies op alles financierde, en de crisis die daarop volgde toen de koperprijs inzakte waren negatief. De scherpe fluctuaties in de koperprijs waren toen het resultaat van socio-economische ontwikkelingen in Chile, en die stonden weer in verband met crimineel kapitalisme en uitbuiting van arbeiders.
- De kerken die het dansen, de muziek, de geestenbezwering en het millet bier drinken verboden. Het gevolg was een geestelijke ontkoppeling van de Zambiaan en zijn voorouders. Het veroorzaakte in de rurale gebieden een gebrek aan contact met de buurdorpen, en tenslotte hongerziekten van baby's door chronische ondervoeding. Het veroorzaakte ook continue honger in de dorpen door het in leven blijven van de zwakste en zwakzinnigen.
- Urbane economische ontwikkeling die de jonge mannen wegtrok uit de rurale gebieden, en die vervolgens een nieuwe financiële stroom op gang bracht. Nieuwe materiële behoeften in de dorpen veranderden sterk de rurale economie. De afwezigheid uit de dorpen van jonge mannen en hun zeer veel wisselende seksuele partners in de steden, veranderde het bestedingspatroon van de jeugd.
- Gezondheidszorg zonder onderwijs of familieplanning, en zonder ondersteunende economische ontwikkeling veroorzaakte elke vijftien jaar verdubbeling van de bevolking en daardoor een continue daling in de welvaart.
- Landbouwontwikkeling die niet aansloot bij de geestelijke en sociale beleving van de bevolking die reeds eeuwen overleefd had met *shifting cultivation* en een sterke relatie met hun voorouders. Het grotendeels mislukken van nieuwe landbouwvormen door gebrek aan kennis en het niet langdurig opleiden van nieuw professioneel kader.
- Vrijwilligers die slechts voor een korte tijd aanwezig waren, nauwelijks training konden geven, en vaak geen opvolging hadden. Een antropoloog die slechts interesse had om te promoveren. Geen documentatie van de dorpsverhalen en geschiedenissen. Geen analyse van de religieuze context.

Toen ik in mijn caravan in de *bush* woonde, was ik in de ogen van de lokale bevolking zeer welvend. Kleren, radio, verlichting, koelkast en soms een auto. Ik vond dat zij best gelukkig overkwamen, al was het dan in hun materiële armoede. Altijd vriendelijk en lachen, ze hadden het hele jaar door te eten, en kleren hadden ze niet echt nodig. Vijftig jaar eerder hadden ze niet eens kleren; die waren opgedrongen door de religieuze kolonialisten.

De kinderen hadden plezier, speelden met alles, hadden respect voor de ouderen en werkten mee aan het dagelijkse bestaan vanaf dat ze zelf konden lopen. Chief Mukumbi was hun lokale leider aan wie ze zelfs belasting betaalde, en hun hele leven was geregeld aan de hand van de seizoenen. Zonder interventies van buitenaf hadden ze nog honderden jaren zo kunnen leven.

De vlag is een groen veld dat het groene land symboliseert; de zwarte band de zwarte bevolking; de rode band het bloed dat vloeide voor de vrijheid; en de oranje band de triomf van de onafhankelijkheid. Het algemene grapje ging over de witte mast; dat waren de blanken die het hele zaakje nog omhoog hielden.

Je kan nog steeds zeggen dat de hulp destijds geheel overeenkomstig was met het denken van die tijd. De combinatie van een altruïstische instelling en eigenbelang van de vrijwilligers waren goede basis voor hun inzet en doorzettingsvermogen en leverde op individuele schaal goede resultaten op. Honderden jonge Nederlanders hebben een boeiende ervaring opgedaan in dat verre land en wel degelijk op hun niveau mensen kunnen helpen. Ook was Dr. Kaunda een charismatische en oprechte regeringsleider die het beste met zijn volk voorhad, of eigenlijk de enigste van de meer dan tien ontwikkelingslanden waarin ik daarna langere tijd werkte.

Nu, veertig jaar later, kan je constateren dat Zambia slechts een paar korte fasen van positieve economische groei heeft doorgemaakt en ook nu (2011) weer in de lift zit vanwege de hoge koperprijs. Het is nog steeds een van de armste landen van Afrika. De schuld daarvan kan je niet aan de ontwikkelingswerkers geven, alhoewel veel afrikanen meteen met hun vinger naar het koloniale Europa wijzen als er een schuldige moet worden aangewezen. Binnenkort zullen de Chinezen het waarschijnlijk moeten ontgelden die wel miljarden investeren, maar zich ook als nieuwe kolonialisten gedragen met disrespect voor de lokale bevolking.

De interventie van ontwikkelingshulp had tegelijkertijd positieve resultaten op individueel micro niveau, en negatieve resultaten op macro niveau. Gezondheidszorg was goed en gelukkig voor het individu dat verlost werd van pijn en kwalen, maar zonder werkgelegenheid voor die bevolkingsgroei bracht het meer armoede. Rurale armoede vanwege een relatieve overbevolking en wanneer gekoppeld aan de bestaande methodes van voedselproductie, en door de creatie van nieuwe materiële behoeften. Deze rurale armoede werd snel ingeruild tegen stedelijke armoede omdat er in de rurale gebieden met de bestaande land- en tuinbouw technieken geen groeimogelijkheden waren voor een beter inkomen. Er kon geen geld worden verdiend aan een overproductie van maïs omdat de infrastructuur en werkmentaliteit ontbrak.

Het was ook in grote mate een conflict tussen twee culturen, waarbij de nieuwe Westerse cultuurvorm als ideaal en dominant gezien werd, en dominant handelde. De westelijke uiterlijkheden werden nagestreefd door de bezittende klasse, zonder dat er aan de bijkomende voorwaarden van mentaliteit, onderwijs en economie werd voldaan. Ook zie je hier met Zambia dat de sterke economieën de zwakke overheersen; de geschiedenis herhaalt zich.

*****